

Черноморченко Костянтин Володимирович
*аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Захист прав, свобод та законних інтересів особи, у тому числі й потерпілої від кримінального правопорушення, є пріоритетною та актуальною проблемою у будь-якій країні та суспільстві в цілому. Приєднання України до міжнародної, зокрема європейської спільноти і реформування національного законодавства має наслідком постійний процес імплементації міжнародних правових стандартів, серед яких чільне місце посідають питання захисту та реалізації прав, свобод та законних інтересів особи, і зокрема, потерпілого у кримінальному провадженні.

Право кожного на доступ до правосуддя, на захист і отримання правової допомоги закріплено в Загальній декларації прав людини, Європейській Конвенції про захист прав людини і основних свобод, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. Також вони відображені і у Конституції України через регламентацію таких прав як: захист прав та свободи людини та громадянина судом (ст. 55), право на відшкодування за рахунок держави або органів місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, яка завдана незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56), право знати свої права і обов'язки (ст. 57), право кожного на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно, кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ст. 59) тощо [1], Кримінальному процесуальному кодексі України та деяких інших нормативно-правових актах.

Європейські стандарти з питань реалізації прав потерпілих представлені Директивою 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту жертв

злочинів. Мета Директиви – забезпечити, щоб усі жертви злочинів отримували відповідну інформацію, підтримку та захист, а також могли брати участь у кримінальних провадженнях. Директива застосовується до всіх потерпілих без дискримінації, незалежно від їхнього статусу проживання. Директива забезпечує потерпілим право на інформацію, право розуміти і бути зрозумілим, право на доступ до підтримки та захисту відповідно до їхніх індивідуальних потреб, а також набір процесуальних прав [2].

Аналіз норм чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) дозволяє виокремити такі умови набуття статусу потерпілого: спричинення шкоди особі (моральної, майнової або фізичної); подання особою заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого, надання письмової згоди про залучення її як потерпілого. Особа, яка визнана потерпілою у кримінальному провадженні, наділяється процесуальними правами, реалізація яких забезпечується відповідними процесуальними гарантіями.

Стаття 56 КПК України містить широкий перелік прав, якими володіє потерпілий, які умовно законодавець поділяє на три групи: 1) права потерпілого протягом кримінального провадження; 2) права під час досудового слідства; 3) права під час судового провадження в будь-якій інстанції [3]. Варто зауважити, що цей перелік прав потерпілого не є вичерпним. Зокрема, потерпілий має також право до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку примиритися з підозрюваним, обвинуваченим й укласти угоду про примирення (ч. 1 ст. 469 КПК України), оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування (ст. 303 КПК України) тощо.

Крім того, на всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення. У передбачених законом України про кримінальну відповідальність та КПК України випадках примирення є підставою для закриття кримінального провадження.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» від 2.07.2004 р. встановлено, що потерпі-

лий, який не володіє мовою, якою здійснюється судочинство, має право виступати в суді рідною мовою, а у разі необхідності – користуватися безкоштовною допомогою перекладача. Окрім того, потерпілий або його представник за наявності реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну мають право на забезпечення безпеки. Члени сімей та близькі родичі зазначених осіб набувають такого права, якщо шляхом висловлювання погроз або вчинення інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на потерпілого чи його представника [4].

Варто зазначити, що із прийняттям чинного КПК України право потерпілого удосконалено та розширено. Проте серед вчених поширеною є думка про те, що цього недостатньо для повноцінної реалізації процесуальних прав. Так, зокрема О. Костюченко вважає, що потерпілому, а відповідно і його представнику, у кримінальному провадженні на законодавчому рівні повинно бути надано право на: оголошення особі власної підозри у вчиненні кримінального правопорушення, право на участь у судовому розгляді з питань обрання, зміни чи скасування щодо підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжних заходів, право на висловлення правової позиції в судових дебатах не тільки щодо міри покарання, а і щодо обсягу та змісту обвинувачення [5, с. 44].

КПК України передбачає досить широкий обсяг процесуальних прав потерпілого, реалізація яких, за задумом законодавця, має забезпечити активну участь потерпілого як у досудовому, так і в судовому провадженні. Можна допустити, що законодавець в такий спосіб стимулює потерпілого проявляти належну ініціативу як під час досудового розслідування так і під судового провадження. Оскільки саме потерпілий найбільше зацікавлений у притягненні винної особи до відповідальності та отриманні справедливого відшкодування. Однак даного суб'єкта кримінального провадження не віднесено до сторін (крім деяких виключень), що, на нашу думку, не сприяє реалізації прав.

Отже, низкою нормативно-правових актів, зокрема і міжнародно-правових, передбачається необхідність захисту і охорони прав потерпілої від злочину особи. Конституцією України також передбачено обов'язок держави утверджувати і забезпечувати права та свободи кожної людини. У зв'язку з цим

важливого значення набуває точне й однакове застосування судами норм кримінально-процесуального законодавства, якими визначено права потерпілих від злочинів. Виходячи із того, що основна мета кримінальної юстиції має полягати не в тому, щоб покарати злочинця, а в тому, щоб відновити права особи, яка потерпіла від злочину, законні інтереси потерпілого повинні завжди збігатися з інтересами державних органів, які ведуть процес. Потерпілий зацікавлений в розкритті злочину, правильному визначенні розміру шкоди, справедливе покарання винного. Беручи участь усіма законними способами у встановленні цих обставин, він тим самим істотно сприяє встановленню істини у кримінальній справі.

Джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Директива 2012/29 / ЄС Європейського Парламенту та Ради про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів від 25 жовтня 2012 року URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n812>.
4. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 2.07.2004 р. № 13 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-04#Text>.
5. Костюченко О.Ю. Окремі аспекти реалізації права потерпілого на професійну правничу допомогу в кримінальному провадженні України. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 40–46.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія» Підгородинська А. В.